

ZWOLSE
HISTORISCH
TIJDSCHRIFT

ZWOLSE HISTORISCHE VERENIGING

ZWOLSE HISTORISCH TIJDSCHRIFT

INHOUDSOPGAVE / NUMMER VIER / JAARGANG TWEE / 1985

---

pagina

1 VAN DE REDACTIE

ARTIKELEN

2 Zwolle en de Overijsselsche Landbouw Maatschappij

BOUWE HIJMA

16 Over de betekenis van de naam Zwolle JAAP HAGEDOORN

20 Computer & bronnenonderzoek

Dr.B.J. KAM

BOEKBESPREKING

27 Herinneringen van een Zwolse jongen (H.J. Verkouw)

HENK BRASSIEN

VAN DE INSTELLINGEN

28 Gemeentelijke Archiefdienst Zwolle

30 Rijksarchief in Overijssel

30 Culturele Raad Overijssel

31 Tentoonstellingsagenda P.O.M.

31 VERENIGINGSMEDEDELINGEN

Redactie Zwols Historisch Tijdschrift:

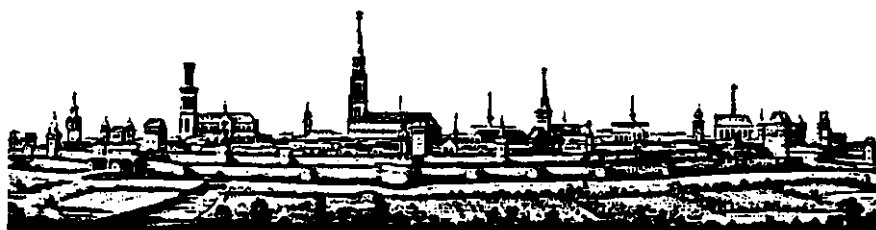
W.A. Huijsmans, P. Lindhoud, R.T. Oost (eindredacteur),
mevr. I. Wormgoor en mevr. A. van der Wurff.

Redactie Zwols Historisch Jaarboek:

J.F. Borst (eindredacteur) en P.J. Lettinga.

Zwols Historische Vereniging

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en
of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopy,
microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever

ZWOLSE HISTORISCHE VERENIGING

VAN DE REDACTIE

Aangenaam verrast was de redactie dat de Zwolse Courant onlangs aan één van de artikelen uit het derde nummer van het Tijdschrift, de Sodomietenvervolging te Zwolle in 1730, uitgebreide aandacht besteedde.

Het heeft de nodige positieve reacties van zowel leden van de Zwolse Historische Vereniging, als "buitenstaanders" opgeleverd.

Onthoudt U ons echter ook niet Uw welgemeend advies of aanvulling, die de inhoud of de uitvoering van het Tijdschrift ten goede komt.

Dit vierde en laatste tijdschriftnummer van het jaar 1985 bevat een drietal artikelen, een boekbespreking en de nodige informatie vanuit de culturele instellingen.

Redactie Zwols Historisch Tijdschrift.

ZWOLLE EN DE OVERIJSSELSE LANDBOUW MAATSCHAPPIJBouwe Hijma

Inleiding

Centraal in dit artikel staat de Overijsselsche Landbouw Maatschappij (O.L.M.), een organisatie die in de negentiende eeuw ontstond en ook anno 1985 nog geregeld van zich doet spreken. De O.L.M. is de standsorganisatie van alle boeren in Overijssel die zich op niet-confessionele basis wensten aaneen te sluiten. In de negentiende eeuw werden in de meeste provincies van ons land initiatieven genomen tot het oprichten van landbouwmaatschappijen. Deze landbouwmaatschappijen kwamen voort uit het particulier initiatief en stonden derhalve los van de overheid. Doel van deze maatschappijen was ten eerste om gezamenlijk de belangen van de landbouw te bepleiten bij en te verdedigen tegenover de provinciale en landelijke overheden en ten tweede om een bijdrage te leveren aan de modernisering van de land- en tuinbouw.

Groningen ging voorop en kreeg al in 1837 een landbouwmaatschappij, Gelderland volgde in 1844 maar Overijssel liet op zich wachten.

In feite begon de geschiedenis van de O.L.M. in 1871, want in dat jaar werd in Enschede de Twentsche Landbouw Maatschappij (T.L.M.) opgericht. Het initiatief tot de oprichting werd genomen door een aantal fabrikanten en andere notabelen uit Enschede en omgeving. Langzamerhand werd de T.L.M. ook buiten Twente actief en dat zou consequenties hebben voor de naam. In april 1896 stelde het bestuur voor om de naam te wijzigen in Overijsselsche Landbouw Maatschappij. De leden gingen accoord en zo ontstond de O.L.M., die een provinciale organisatie zou moeten worden voor alle georganiseerde boeren in Overijssel. Dat de O.L.M. nu een provinciale organisatie was, was vooral van belang bij de contacten met de provinciale en landelijke overheid. Een organisatie van alle Overijsselse boeren zou de O.L.M. niet worden want in het eerste kwart van de twintigste eeuw organiseerde een deel van de rooms-katholieke en protestants-christelijke boeren zich afzonderlijk in respectievelijk Aartsdiocecanen Boeren- en Tuindersbond (A.B.T.B.) en Christelijke Boeren- en Tuindersbond (C.B.T.B.). De O.L.M. werd echter wel de grootste en krachtigste boerenorganisatie in Overijssel.

Na 1896 bleef het secretariaat van de O.L.M. vooralsnog in Twente gevestigd maar gedurende de eerste wereldoorlog rezen plannen om in navolging van andere landbouwmaatschappijen een echt "Landbouwhuis" te stichten waarbij als plaats van vestiging Zwolle al snel als kandidaat naar voren werd geschoven. Dit Landbouwhuis zou er in 1920 inderdaad komen. De stad Zwolle kreeg hiermee het kantoor van de O.L.M. binnen haar grenzen. Dat op het moment van de opening van dit Landbouwhuis de afdeling "Zwolle en Omstreken" van de O.L.M. al weer ruim één jaar ter ziele was, is een ander verhaal. Ook dit zal in het navolgende uit de doeken worden gedaan.

Het is onmogelijk om in dit korte artikel de wijze en de momenten waarop Zwolle en de O.L.M. met elkaar te maken hadden, volledig te beschrijven. Daarom zal ik aandacht besteden aan een aantal thema's die in min of meer chronologische volgorde worden gepresenteerd. Ik noemde al de vestiging van het Landbouwhuis en het kortstondige bestaan van de Zwolse afdeling. Daarnaast komen onder andere een grote tentoonstelling op de Veemarktterreinen in 1928 en een massale protestvergadering op de Turfmarkt in 1932 aan de orde. Kort zal ik ingaan op de oorlogsjaren en de in 1946 moeizaam van start gegane Lagere Tuinbouwschool. Tot slot zal ik nog iets over de archieven van de O.L.M. vertellen.

De oprichting van een afdeling "Zwolle en Omstreken" van de O.L.M.

De eerste initiatieven om te komen tot een plaatselijke afdeling van de O.L.M. werden genomen door de Zwolse veearts G.H.J. Tervoert. Deze vroeg in mei 1909 aan O.L.M.-secretaris Mr. G.A. Lasonder om toezending van het reglement van de O.L.M. en om informatie over de wijze waarop een afdeling kon worden opgericht 1).

Na enige maanden van vooroverleg werd op 23 oktober 1909 de afdeling "Zwolle en Omstreken" van de O.L.M. opgericht. Tot voorzitter van het voorlopige bestuur werd R.G.A.Z. Baron van Haersolte van Zuthem gekozen, tot secretaris de al genoemde Tervoert. Tot de doelstellingen behoorde onder andere het onderling bespreken van landbouwonderwerpen, het uitloven van prijzen en het organiseren van tentoonstellingen 2).

De nieuwe afdeling sloeg goed aan want nog geen twee maanden later waren er al 182 leden 3). Om deze snelle groei te verklaren moeten we even een stap terug in de tijd doen. Want al op 3 maart 1899 was de aankoopvereniging "Zwolle en Omstreken" opgericht. Deze vereniging telde op 1 augustus 1907 254 leden en

zette in 1908 voor f 63.000,— om aan onder meer kunstmest, mais en veekeuken.

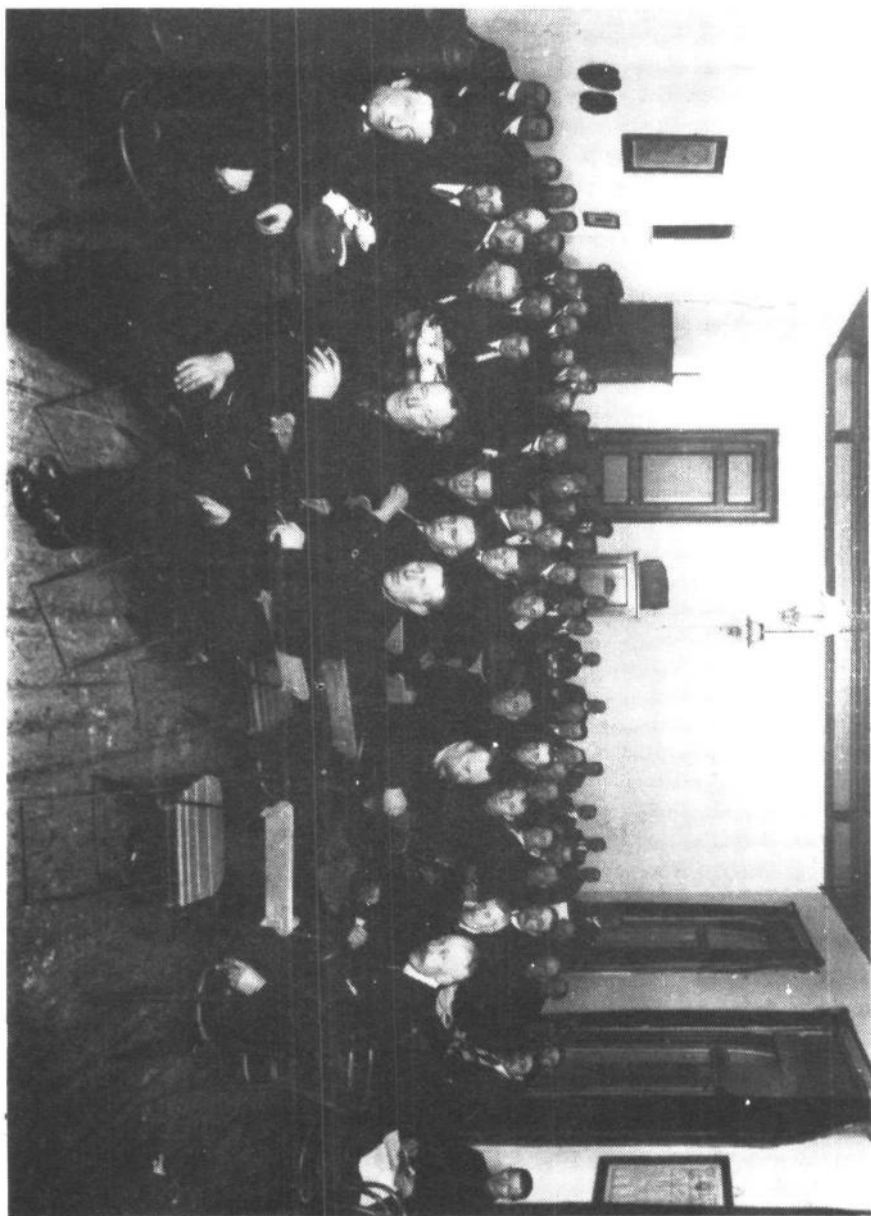
Binnen deze vereniging was de band tussen de leden echter nogal los. Nadeel was ook dat de leden hun bestellingen direct van het schip moesten ontvangen want er was geen pakhuis. Op 23 november 1909 besloot deze vereniging daarom zichzelf op te heffen en aansluiting te zoeken bij de één maand daarvoor opgerichte O.L.M.-afdeling.

De afdeling ging zich nu zelf met de coöperatie bemoeien en stelde op haar vergadering van 30 november een commissie in om de oprichting van een coöperatieve aankoopvereniging te bestuderen. Voorlopig bestond deze commissie uit het bestuur van de oude aankoopvereniging. Een maand later, op 30 december, hield W. Nijkamp, directeur van de grote landbouwcoöperatie in Lonneker bij Enschede, voor de afdeling een lezing over "de oprichting van eene Coöperatieve Landbouw- en Handelsbank". Deze ontwikkelingen leidden er toe dat op 2 februari 1910 de "Coöperatieve Handelsvereniging Zwollerkerspel" werd opgericht. Op 2 mei trad zij in bedrijf met tachtig leden. Directeur werd H.J. Volkers.

In de jaren daarop groeide de coöperatie gestaag. Het eerste pakhuis aan de Thorbeckegracht werd snel te klein en in 1917 werd "een flink pakhuis met malerij en koekenloods" aan de Holtenbroekerdijk (nu: Schuttevaerkade) in gebruik genomen 5).

De activiteiten van de coöperatie en O.L.M.-afdeling waren nauw met elkaar verweven. In 1918 vond een interne reorganisatie van de O.L.M. plaats, die onder andere met zich mee bracht dat coöperatieve verenigingen zich met al hun leden bij de O.L.M. konden aansluiten 6). Veel afdelingen hielden nu op zelfstandig te bestaan en ook voor de afdeling "Zwolle en Omstreken" kwam het einde. Voorjaar 1919 vroeg het afdelingsbestuur aan het bestuur van de O.L.M. toestemming om de afdeling op te heffen. Dit werd toegestaan en de bezittingen werden overgedragen aan de Coöperatieve Landbouwersbank 7).

De afdeling "Zwolle en Omstreken" had derhalve nog geen tien jaar bestaan. Pas na de tweede wereldoorlog werd weer een zelfstandige afdeling Zwolle van de O.L.M. opgericht. Dit gebeurde in 1945 of 1946 8). De afdeling Zwolle vierde op 9 oktober 1984 met enig recht haar vijfenzeventigjarig bestaan, hoewel de feitelijke werkzaamheden slechts een periode van amper vijftig jaar besloegen 9).

Algemene Vergadering 19 november 1919, Buitensociëteit
Zwolle.

Foto: collectie RAO

Het Landbouwhuis aan het Klein Weezenland

Ondanks de ontbinding van de plaatselijke afdeling in 1919 werden toch kort daarop de banden tussen Zwolle en de O.L.M. versterkt. Ook nadat de Twentsche Landbouw Maatschappij in 1897 was omgedoopt in Overijsselsche Landbouw Maatschappij en daarmee een provinciale organisatie was geworden, bleef het secretariaat in Twente gevestigd. Tijdens de eerste wereldoorlog waren de activiteiten van de O.L.M. in belangrijke mate toegenomen. Er ontstond behoefte aan een echt kantoor. Dit streven paste ook in de door het bestuur en met name door secretaris Ir. S.L. Louwes nagestreefde reorganisatie. Eind 1918 werden de plannen voor het stichten van een "Landbouwhuis" voor het eerst besproken. Op de Algemene Vergadering van de O.L.M. op 1 februari 1919 kwam het aanbod van het gemeentebestuur van Zwolle ter sprake waarbij een terrein aan de Westerlaan werd aangeboden 10).

Dit aanbod kwam rijkelijk vroeg want de O.L.M. had op dat moment nog niet eens besloten of er inderdaad een Landbouwhuis zou komen. De beslissing daarover viel pas op de Algemene Vergadering op 19 november 1919. De secretaris pleitte voor een Landbouwhuis en wees er op dat in tal van provincies al zoiets bestond. In het Landbouwhuis moesten de activiteiten die samenhangen met de belangenbehartiging van de boeren zoveel mogelijk geconcentreerd worden. Zonder stemming werd besloten een Landbouwhuis te stichten. Moeilijker was het om overeenstemming te bereiken over de plaats van vestiging. Het bestuur pleitte voor Zwolle omdat daar het Provinciaal Bestuur was gevestigd en omdat het een bloeiende marktplaats met goede tram- en spoorverbindingen was. Bovendien was de O.L.M. in Noordwest-Overijssel nog niet zo sterk en vestiging van het Landbouwhuis in Zwolle zou een krachtige impuls betekenen. Enkele aanwezigen pleitten nog voor vestiging in Almelo maar tenslotte werd het bestuursvoorstel om Zwolle als plaats van vestiging te kiezen met 128 tegen vier stemmen bij drie blanco aanvaard 11).

Het terrein aan de Westerlaan was inmiddels van de baan en de gemeente bood nu het voormalige hotel "Duitsche Adelaar" (ook wel hotel "Pienas" naar de eigenaar L.L. Pienas) aan de Beestenmarkt aan. Dit was echter niet voor november 1921 beschikbaar, zodat de O.L.M. tijdelijk haar intrek nam in de voormalige woning van Dr. Vitringa aan het Klein Weezenland (nu: Burge-meester Van Roijensingel 22) 12). In het "Overijsselsch Landbouwblad" van 5 augustus 1920 stond een kort bericht dat het

Bureau van de O.L.M. was overgebracht naar Zwolle. Van de opening werd geen feest gemaakt, het ging immers niet om de opening van het definitieve Landbouwhuis. Het in principe tijdelijke verblijf aan het Klein Weezenland werd echter zeer langdurig, want de O.L.M. zou tot in 1968 in dit pand gehuisvest blijven. Het Landbouwhuis werd als centrum van de activiteiten van de O.L.M. al spoedig een begrip in Zwolle.

Een tentoonstelling: de Zwolland

Niet alleen via het Landbouwhuis raakte Zwolle bekend met de O.L.M.. Een tentoonstelling was ook een goed middel daartoe. In 1907 besloten de O.L.M. en de Geldersche Maatschappij van Landbouw om in 1908 een grote nationale landbouwtentoonstelling in Zwolle te organiseren. Een tentoonstellingscomité en enkele subcommissies gingen aan de slag maar uiteindelijk vond de tentoonstelling geen doorgang "wegens de weinige medewerking van de burgerij dier stad ondervonden" 13). De tentoonstelling werd verschoven naar Deventer waar ze van 21 tot 25 juli 1909 plaats had.

Een slechte beurt voor de stad Zwolle maar in de jaren '20 werd een grote landbouwmanifestatie wel met enthousiasme binnengehaald. De tentoonstelling waar ik op doel, was de "Zwolland" die op 4 september 1928 door de Minister van Binnenlandse Zaken en Landbouw, Mr. J.B. Kan, werd geopend. De organisatie van de tentoonstelling was in handen van de Coöperatieve Landbouwersbank en Handelsvereniging "Zwollerkerspel" en de O.L.M. en was vooral bedoeld tot voorlichting van de bewoners van het platteland. Maar ook de Zwolse bevolking was van harte welkom.

De gemeente had de Veemarktterreinen ter beschikking gesteld en volgens de verslagen passeerden de bezoekers in drommen de Ermastraat om via de speciaal opgetrokken toegangspoort het tentoonstellingsterrein te betreden. Daar was uiteraard veel te zien. Er waren tenten van het landbouwonderwijs en van de cultuurtechniek, er waren bemestingsproefvelden en er was een "stikstofhoekje" waar de "stikstofconcurrenten" acte de présence gaven. Vermeldenswaard is ook de "Zwolland-boerderij" die door de architecten J. Jans en H. Henneke van het Bouwbureau van de O.L.M. was ontworpen. De kern van de tentoonstelling werd in de ogen van velen toch gevormd door een "pracht collectie vee". Om dit vee maar ook om tal van andere landbouwproducten draaide het bij de vele keuringen. Naast de meer serieuze zaken was er ook vertier op de tentoonstelling. Zo was er het marktplein "Oud-Swoll" en het bij dit soort tentoonstellingen onvermijdelijke concours hippique.

De verslagen over de "Zwolland" waren enthousiast en ademden een sfeer van optimisme 14). Minister Kan had deze stemming in zijn openingswoord vertolkt met de volgende woorden: "Overijssel is een gewest dat men niet behoeft te bezoeken, omdat het als hulpbehoevend den steun der regering van noode zou hebben" 15). Toen hij dit zei, vermoedde de minister waarschijnlijk nog niet wat voor sombere tijden er op komst waren.

De landbouwcrisis: boeren demonstreren in Zwolle

In 1929 al werden de eerste tekenen zichtbaar van de grote landbouwcrisis die kort daarop uitbrak en vrijwel alle onderdelen van de landbouw trof. De crisis was internationaal maar de Nederlandse landbouw werd extra zwaar getroffen omdat zij in hoge mate van de export afhankelijk was. De regering voelde aanvankelijk niet veel voor steunmaatregelen. Want dat zou neerkomen op protectie en dus in strijd zijn met de al sinds het midden van de negentiende eeuw overheersende vrijhandels-gedachte. Maar al ras sloeg de stemming om en kwamen er bescheiden steunmaatregelen voor de telers van suikerbieten, fabrieksaardappelen en tarwe. Voor andere categorieën boeren bleef de nood echter stijgen, ook in het Overijssel waar in 1928 volgens Minister Kan nog geen vuiltje aan de lucht was. Er kwam kritiek op de bestaande landbouworganisaties omdat deze te weinig zouden doen voor hun leden. Dit leidde tot het oprichten van nieuwe organisaties als bijvoorbeeld "Landbouw en Maatschappij" die vooral in Drente en de Achterhoek veel aanhang kreeg 16).

Buitengewone Ledenvergadering der Overijsselsche Landbouwmaatschappij.

Het Bestuur der Overijsselsche Landbouwmaatschappij roept de leden des O.L.M. op tot het bezoeken der

Buitengewone Ledenvergadering

op Woensdag, 24 Februari a.s. des voormiddags 11 uur in de voor dit doel op de Turfmarkt te Zwolle te bouwen tent.

Op deze vergadering, welke belegd is, om den noodtoestand van den landbouw te bespreken, zullen de berandelingen over de landbouwcrisis worden ingeleid door den secretaris der O.L.M.

Komt allen op!

Namens het Bestuur der Overijsselsche Landbouwmaatschappij,
G. W. STROINK, Voorzitter,
S. L. LOUWES, Secretaris.

Overgenomen uit Overijsselsch Landbouwblad februari 1932

Oproep voor de demonstratieve vergadering op de Turfmarkt te Zwolle (24 februari 1932). Collectie RAO

Secretaris Louwes spreekt op de crisisvergadering van
24 februari 1932 te Zwolle. Foto: collectie RAO

De O.L.M. stelde zich echter vierkant achter de eisen van haar leden en organiseerde begin 1932 een buitengewone ledenvergadering. Op 24 februari kwamen van heinde en verre boeren naar de provinciehoofdstad waar op de Turfmarkt een tweetal grote daktenten was opgesteld waarbinnen 4.000 zitplaatsen waren. Tegen elven stroomde een onafgebroken stoet van bij elkaar ongeveer 6.000 boeren naar de Turfmarkt. De voorzitter van de O.L.M., G.W. Stroink, opende de vergadering (het werd officieel geen demonstratie genoemd) en zei dat de boeren het liefst in vrijheid leefden en in normale omstandigheden wars waren van overheidsbemoeiingen. Maar nu konden de boeren het niet stellen zonder hulp van het Nederlandse volk en de Nederlandse regering. In dezelfde geest sprak O.L.M.-secretaris Louwes. Hij wees op de veranderde ideeën in de maatschappij. Er waren sociale voorzieningen gekomen en arbeiders werden niet meer aan hun lot overgelaten. Dat zou ook niet meer met de boeren moeten gebeuren. Er moest, aldus Louwes, echte steun komen en niet alleen kredieten.

Op deze vergadering werd vooral gepleit voor steunmaatregelen voor zuivelprodukten, varkensvlees en eieren.

Na afloop van de bijeenkomst liepen de boeren in optocht naar het Stationsplein 17).

Met dit massale protest hadden de Overijsselse boeren laten zien dat het hen ernst was en dat de nood hoog was gestegen. De O.L.M. had zich vooral in de persoon van Louwes achter haar eigen leden en hun eisen gesteld. De O.L.M. wilde voorkomen dat een op de golven van de ontevredenheid onder de boeren in 1931 ontstane beweging als "Landbouw en Maatschappij" ook in Overijssel aanhang zou verwerven. Men kan enerzijds stellen dat de O.L.M., door zelf de manifestatie die de onvrede moest vertolken te organiseren, trachtte deze onvrede te kanaliseren, maar anderzijds is het ook waar dat de O.L.M. zich daadwerkelijk voor haar leden inzette en bijdroeg aan het op korte termijn totstandkomen van verdere steunmaatregelen.

De tweede wereldoorlog

De jaren '30 waren als geheel voor de landbouw in Overijssel met veel moeilijkheden gepaard gegaan. Wel ging het in de tweede helft van dit decennium vanwege de steunmaatregelen en de internationale economische ontwikkelingen iets beter dan in de eerste. Sombere tijden braken, ook voor de O.L.M., aan na de bezetting van Nederland door Duitsland in mei 1940. Aanvankelijk bleef de O.L.M. op de oude wijze functioneren en zij

wees initiatieven van het "Boerenfront" van de N.S.B. en het mede daaruit voortgekomen "Nederlandsch Agrarisch Front" om tot samenwerking te komen, van de hand.

Deze gedragslijn werd echter onmogelijk na de instelling van de "Nederlandsche Landstand" per 15 oktober 1941. Tegelijkertijd werd aangekondigd dat het zelfstandig bestaan van landbouwmaatschappijen en andere agrarische organisaties zou worden beëindigd. Er volgde een verplichte aansluiting van de O.L.M. bij de Landstand. Dit was niet aanvaardbaar voor het bestuur van de O.L.M., dat in haar vergadering van 6 december 1941 tot aftreden besloot. Secretaris Ir. J.S. Keyser die in 1936 Louwes als zodanig opgevolgd was, diende zijn ontslag in (18). Voor de O.L.M. als organisatie betekende dit voorlopig het einde. Een aantal van haar activiteiten werd echter na verzelfstandiging voortgezet, onder andere in de "Coöperatieve Overijsselsche Vereniging voor Landbouwboekhouding, Contrôle en Administratie G.A.". Het Landbouwhuis moest spoedig ontruimd worden. In dit gebouw nam nu de kring Overijssel van de Nederlandsche Landstand zijn intrek.

Na de bevrijding kwam het voormalige bestuur van de O.L.M. op 2 juni 1945 in het vertrouwde Landbouwhuis voor het eerst weer bijeen. Enige tijd later werd de O.L.M. heropgericht en brak een nieuwe periode in het bestaan van deze standsorganisatie aan.

De Lagere Tuinbouwschool te Zwolle

Niet alleen zagen vele Zwollenaren tot hun genoegen dat het Landbouwhuis zijn oorspronkelijke bewoners had teruggekregen, daarnaast kreeg Zwolle te maken met een nieuwe loot van de O.L.M.-stam binnen haar gemeentegrenzen. Vrij snel na de bevrijding werden plannen om in Zwolle een Lagere Tuinbouwschool op te richten gerealiseerd. De nieuwe school opende haar deuren op 24 september 1946. Begonnen werd met slechts zeventien leerlingen en in een geïmproviseerde huisvesting. De school werd namelijk ondergebracht in de Zwolse binnenstad in een lokaal van de Lagere School in de Berkumstraat. Dit betekende dat er geen praktijkonderwijs gegeven kon worden. In het jaarverslag van de school over 1947 werd dan ook geconstateerd dat het onderwijs te theoretisch was vanwege het ontbreken van een schooltuin. 19)

Het hoofd van de school, Tj. van der Meer, begon al snel te ijveren voor een betere huisvesting. In het jaarverslag over 1949 stelde hij dat Zwolle ervan overtuigd kon zijn dat het de "merk-

waardigste tuinbouwschool van ons land bezit, namelijk de slechtst ingerichte" 20). Er volgde in de jaren '50 een langdurige correspondentie tussen de O.L.M., de gemeente Zwolle en de voor zijn school op de bres staande Van der Meer, wiens woordkeus vaak aan duidelijkheid weinig te wensen overliet. In de zomer van 1958 werd het hem bijna te machtig toen op de woensdagmiddagen het lesgeven onmogelijk werd gemaakt door padvinders die op de zolder van het gebouw hun "dans (spring-)oefeningen" hielden 21).

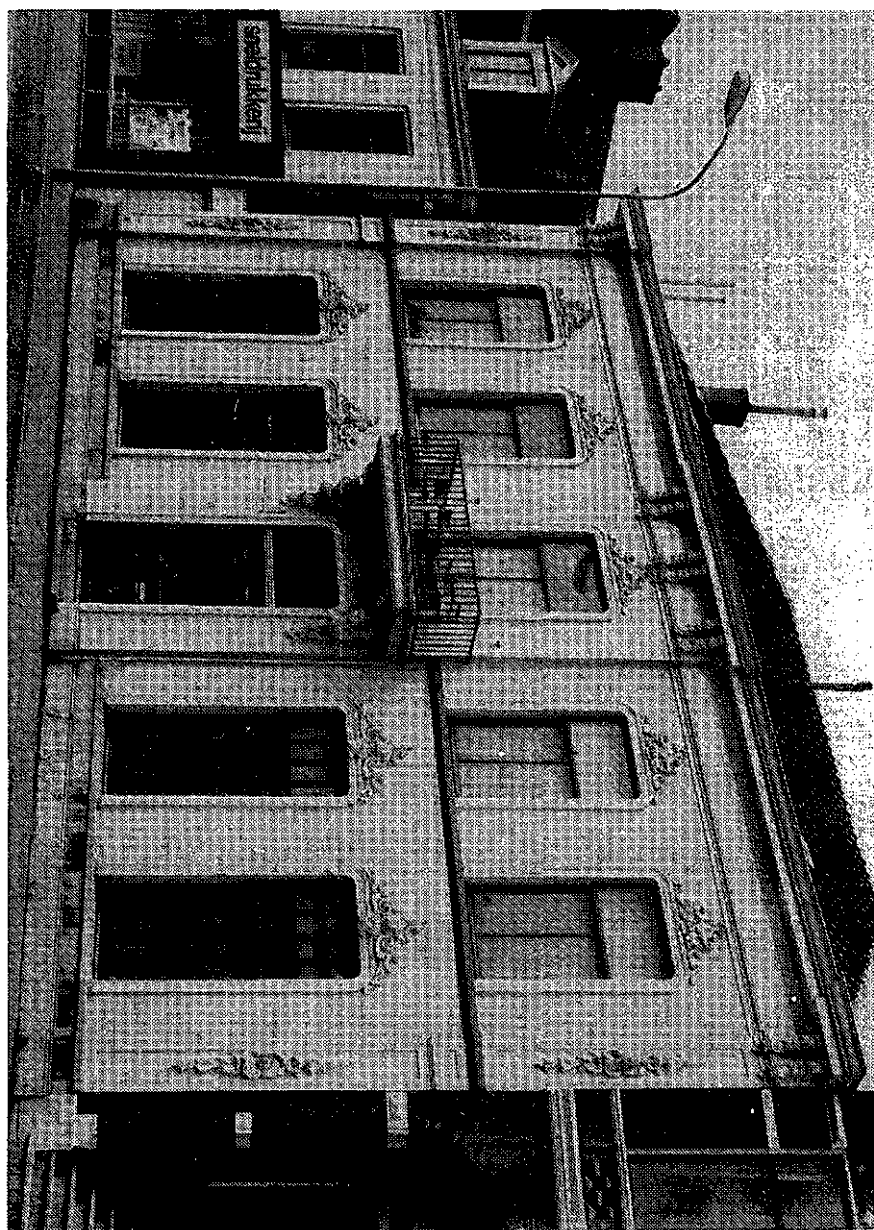
Nieuwbouw werd met name tegengehouden door de rivaliteit tussen Zwolle en het toen nog zelfstandige Zwollerkerspel. Zwolle liet zich aan de school weinig gelegen liggen want de meeste leerlingen kwamen toch uit Zwollerkerspel. Laatstgenoemde gemeente wilde de school graag binnen haar grenzen maar dat werd haar door de gemeente Zwolle niet gegund. Na veel vertraging werd men het tenslotte eens over nieuwbouwplannen. Op 13 februari 1961 werd het nieuwe gebouw aan de Margrietstraat in gebruik genomen.

Het kon beschikken over een theorie- en een praktijklokaal en over een "mooie tuin" 22). Eindelijk konden er de lang verbeide praktijklessen gegeven worden die des te meer nodig waren omdat van een steeds groter aantal leerlingen de ouders niet in de land- of tuinbouw werkzaam waren 23). Van der Meer maakte het heuglijke feit niet meer als schoolhoofd mee. Hij was met ingang van het schooljaar 1960/61 met pensioen gegaan en opgevolgd door W. Dragstra die langer dan vijftien jaar leiding aan de school zou geven. Tegenwoordig draagt de school de naam "Centrum voor Tuinbouwonderwijs".

Nogmaals het Landbouwhuis

Het Landbouwhuis waarin de O.L.M. in 1945 weer haar intrede had genomen, werd in de jaren '50 spoedig te klein. Ook in dit geval duurde het lang vóórdat nieuwbouw werd gerealiseerd. Pas in 1968 kon de O.L.M. verhuizen naar het veel grotere Landbouwhuis aan het Groot Wezenland 29.

De groei van de activiteiten van de O.L.M. raakte met name op het gebied van de verzekeringen in een stroomversnelling zodat het nieuwe gebouw binnen de kortste keren weer te klein werd. Ditmaal werden de zaken groots aangepakt. Aan de rand van Zwolle werd door de inmiddels zelfstandig geworden Onderlinge Verzekeringsmaatschappij van de O.L.M. aan de Dokter Stolte-weg 2, nabij het Sophia-Ziekenhuis, een nieuw Landbouwhuis, het derde, neergezet. De diverse afdelingen van de O.L.M. (secretariaat, onderwijs, sociaal-economische voorlichting, verzekeringen en accountants- en belastingadviesbureau) zijn er onder-

Landbouwhuis, Bgm. Van Royensingel 22: tot 1968 het OLM-kantoor.
Foto: collectie GAZ

gebracht evenals de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen in Overijssel en de Plattelands Jongeren Gemeenschap Overijssel. Dit nieuwe gebouw werd in maart 1933 in gebruik genomen. Omdat de activiteiten van de O.L.M. zich geleidelijk buiten de landbouwwereld zijn gaan uitstrekken, noemt men het nieuwe gebouw officieel "O.L.M.-kantoor" maar vermoedelijk zullen velen nog lange tijd spreken van het "Landbouwhuis".

De archieven

De archieven van de O.L.M. zijn in 1982 in bewaring gegeven aan het Rijksarchief in Overijssel. In 1984 is bij dit Rijksarchief de inventaris verschenen van deze archieven 24). De archieven bevatten veel interessants en gaan tot circa 1880 terug. Aanwezig zijn onder andere notulen van bestuurs- en ledenvergaderingen, correspondentie, jaarverslagen, ledenlijsten en boekhouding. Ook jaargangen van het blad van de O.L.M., het "Overijsselsch Landbouwblad" (1916-1941) zijn er te vinden. De archieven van de O.L.M. zijn zeer belangrijk voor de geschiedenis van de landbouw in Overijssel vanaf 1880. Ze kunnen het nodige inzicht geven in de vele pogingen om de landbouw in deze provincie te moderniseren. Daarbij kan het gaan om de aanleg van proefvelden, het organiseren van veekeringen, allerlei vormen van landbouwonderwijs enzovoorts. Daarnaast kunnen de archieven van belang zijn voor regionaal en lokaal onderzoek. Ze bevatten tal van correspondentie met plaatselijke coöperaties (vooral aan- en verkoopverenigingen) en afdelingen.

De in de inventaris beschreven stukken zijn openbaar voorzover het stukken betreft die veertig jaar of ouder zijn. Voor raadpleging van jongere stukken is schriftelijke toestemming van de bewaargever, in dit geval dus de O.L.M., vereist.

Noten

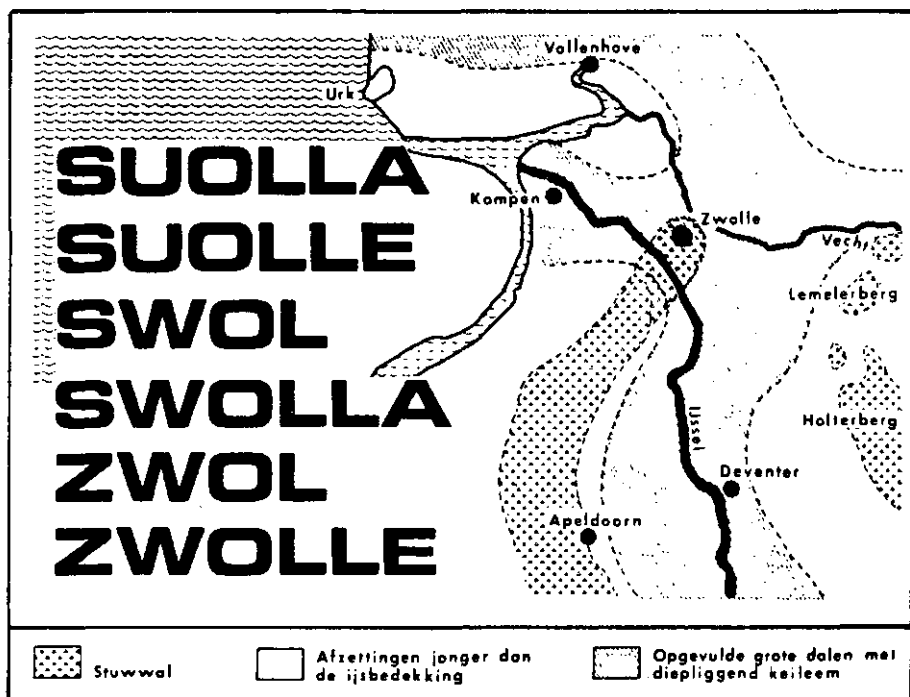
1. Rijksarchief in de provincie Overijssel (RAO), Archief van de Overijsselsche Landbouw Maatschappij (Archief O.L.M.), 247, Brief, 20 mei 1909.
2. Idem, 247, Brief Tervoert aan Lasonder, 23 oktober 1909.
3. Idem, 247, Brief van Tervoert aan O.L.M., 12 december 1909.
4. Idem, 247, Overijsselsch Landbouwblad, 30 augustus 1928, 3.
5. Idem, 3-4.
6. B. Hijma, Inventaris van de archieven van de Twentsche Landbouw Maatschappij (1871) 1879-1897, de Overijsselsche Landbouw Maatschappij 1897-1941 (1971) en de daarin gedeponeerde archieven 1891-1985 (Zwolle, 1984), 21 en 32.

7. RAO, Archief O.L.M., 343, Brief van Van Haersolte aan Louwes, 21 juni 1919 en brief van Louwes aan Van Haersolte, 29 juli 1919.
8. Idem, 380, Jaarverslag over 1945-1946, 10 en 17.
9. De Landbode, 19 oktober 1984, 3 en 5.
10. RAO, Archief O.L.M., 548, Overijsselsch Landbouwblad, 27 februari 1919, 1.
11. Idem, 4 december 1919, 2.
12. RAO, Archief O.L.M., 343, Brief Louwes aan F. Middag, secretaris van de Coöp. Landbouwersbank "Zwollerkerspel", 7 januari 1922; "Zwolle in woord en beeld" (1904), 122.
13. RAO, Archief O.L.M., 357, Kort verslag der Maatschappij over het jaar 1907, 16-17.
14. Overijsselsche en Zwolsche Courant, 4 en 5 september 1928; RAO, Archief O.L.M., 557, Overijsselsch Landbouwblad, 13 september 1928, 2.
15. RAO, Archief O.L.M., 557, Overijsselsch Landbouwblad, 6 september 1928, 2.
16. J.H. de Ru, Landbouw en Maatschappij. Een analyse van een boerenbeweging in de crisisjaren (Deventer, circa 1981), 87-94 en 99.
17. Overijsselsche en Zwolsche Courant, 24 februari 1932; RAO, Archief O.L.M., 561, Overijsselsch Landbouwblad, 3 maart 1932.
18. RAO, Archief O.L.M., 93, Notulen Bestuur, 6 december 1941.
19. Idem, 381, Verslag van de Lagere Tuinbouwschool over 1947, 34.
20. Idem, 383, Verslag van de Lagere Tuinbouwschool over 1949, 31.
21. Idem, 736, Brief van Van der Meer aan bestuur O.L.M., 4 juli 1958.
22. Idem, 389, Verslag van de Lagere Tuinbouwschool over 1961, 30.
23. Idem, 1132, Verslag van de Lagere Tuinbouwschool over 1963/64, 8.
24. De inventaris van het archief is op het Rijksarchief in Overijssel te raadplegen onder nummer 330. De totale omvang van de O.L.M.-archieven beslaat ongeveer 25 strekkende meter.

OVER DE BETEKENIS VAN DE NAAM ZWOLLE

Jaap Hagedoorn

De betekenis van de plaatsnaam Zwolle intrigeert al eeuwenlang de inwoners van die stad en buitenstaanders. Stedennamen als Amsterdam, Maastricht of 's-Gravenhage laten zich afdoende en eenvoudig verklaren, maar over de betekenis van de naam van de Overijsselse hoofdstad zijn de meningen nog altijd verdeeld en dat zullen ze waarschijnlijk ook wel blijven. Dit artikel geeft een overzicht van al die meningen, maar wil ook een bijdrage aan de discussie leveren.

De mij oudstbekende poging om de achtergronden van de plaatsnaam te ontsluiten is van de zeventiende-eeuwse historicus Willem Nagge 1). Hij vermeldt, overigens met de nodige twijfel, dat "sommige" in zijn tijd meenden dat op de plaats van de

stad vroeger zeer goed weideland lag. De koeien die daar ge-weid werden, groeiden zo hard dat het leek of ze "swollen". De dichter A. Moonen sloot zich in 1700 bij deze mening aan, toen hij zijn lofzang op Zwolle begon met de woorden:

"Gezwoollen uier, wier vette landerijen,

Geboortewieg, gaf u den schoonen naam van Zwol" 2)

De achttiende-eeuwse Zwolse historicus B.J. van Hattum was kritischer en beschrijft en beoordeelt in zijn Geschiedenissen der stad Zwolle een reeks van mogelijkheden. 3) De bovengenoemde verklaring wijst hij af. Een variant hierop, namelijk dat de koeien niet zwollen, maar gezwollen kregen, kan ook zijn goedkeuring niet wegdragen, evenmin als de wel erg vergezochte uitleg van ene Simon van Leeuwen, die beweerde dat de naam verband houdt met de handel in "wolle" die hier vroeger welig getierd zou hebben. Terecht merkt Van Hattum op dat deze verklaringen bewijs missen. Bovendien, zo gaat hij verder, komt er in een dorp pas bedrijvigheid (koeienweiderij of wolhandel) op gang wanneer het al langer bestaat en dus al een naam heeft.

Ook de gedachte van de predikant-medicus-historicus Johan Picard, dat Zwolle van het Scythische woord "saal" (herenhof) zou zijn afgeleid, wijst Van Hattum af. De bewijzen ervoor ontbreken, maar ook de vervorming van Saal naar Swolle (dat in 1040 al zo werd gespeld) is te groot: de zo belangrijke w-klank komt in het eerste woord geheel niet voor en het lijkt onwaarschijnlijk dat deze klank door vervorming is ingeslopen.

Van Hattum gaat er vanuit dat de betekenis onbekend is en zal blijven. De naam zou dan afgeleid kunnen zijn van een andere, oudere plaats met dezelfde naam. Inwoners van dat oudere Zwolle gaven een door hen ergens anders gestichte nederzetting de naam van hun vaderstad. Van Hattum noemt als bewijs enkele steden en dorpen in Polen, Bohemen en Duitsland, die ook Zwolle, Swolle of iets vergelijkbaars heten. Overigens deden de Overijsselse Zwollenaren hetzelfde met dorpjes die zij elders stichtten, bijvoorbeeld het Zeeuwse Zwollerkerk.

In de negentiende en eerste helft van de twintigste eeuw kwam de geografische verklaring van de plaatsnaam Zwolle in zwang. De naam van steden of dorpen hangt vaak samen met hun landschappelijke kenmerken in de tijd van hun ontstaan, zoals Hoogeveen of Ureterp. Zo zijn er verklaringen die de naam Zwolle doen teruggaan op Swol-ee, een gezwollen waterweg, en Swol-lo, een regelmatig overstroomde vlakte te midden van bossen. 4) Hoewel

Zwolle aan en in de buurt van waterwegen ligt, ontbreken de bewijzen voor deze uitleg. Bovendien lijkt het mij niet logisch dat mensen zich vestigen op een plek die door overstromingen kan worden geplaagd.

J.H. Sebus constateerde in 1943 dat in de omgeving van Zwolle plaatsnamen voorkomen die op bosnamen teruggaan, zoals Blalo, Holtenbroek en Langenholtte. 5) Het -le van Zwolle zou volgens hem dan ook terug te voeren zijn op lo (bos). Het eerste deel van de naam zou afgeleid zijn van suon, of zoen. Zwolle betekent dan bos der verzoening. Ook deze verklaring mist weer bewijs. Uit de bronnen is ons niets bekend van een verzoening of vrede die hier tot standgekomen zou zijn.

Met de ontwikkelingen in de taalwetenschap en de groei van de kennis omtrent het verre verleden deed een andere wijze van de verklaring van plaatsnamen haar intrede, die vaak logischer en beter geconstrueerd is dan de eerdergenoemde, namelijk de etymologisch-toponymische. Daarbij wordt de kennis over de herkomst van woorden gebruikt bij het plaatsnaamkundig onderzoek.

Thom. de Vries vermeldt dat Zwolle niets anders betekent dan "hoger-gelegen-oord", dat bij hoog water niet onderloopt. 6) R. van Beek stelt dat Zwolle is afgeleid van het oud-hoogduitse Swelli, dat drempel betekende. Zwolle is namelijk gebouwd op een restant van de uitloper van de in de ijstijd ontstane Noordoostveluwe stuwwal. Deze zanddrempel was enige jaren geleden, tijdens de opgravingen op het stadhuisterrein, nog duidelijk waarneembaar. Tussen de Sassenstraat en de Lombardsteeg werd in de ondergrond een hoogteverschil van 32 centimeter per vier meter geconstateerd. 7) Wie van de Oude Vismarkt/Grote Markt naar de Sassenstraat loopt, kan dit hoogteverschil zelf nog opmerken. De etymologische verklaring wordt hier dus ondersteund door geografische waarnemingen.

De eensgezindheid in deze laatste meningen werd in 1980 verbroken door een artikel van M. Gysseling. 8) Deze schrijft dat veel plaatsnamen afgeleid zijn van prehistorische waternamen. Dit zou ook gelden voor plaatsnamen in de Zwolse regio. Niet het germaanse Swel zou de oorsprong van de naam Zwolle zijn, maar het oudere, indo-europese Swel, dat buigen of draaien betekent. In een bocht van de waterloop Swalana zou een dorp hebben gelegen. De naamsoverdracht van rivier naar dorp zou in ieder geval vóór het jaar 600 plaatsgehad moeten hebben. Uit archeologische onderzoeken is echter gebleken dat de nederzetting waaruit later Zwolle groeide rond 800 gesticht kan zijn, en over bewoning daarvoor is niets bekend. 9) Ook Gysselings theorie valt dus moeilijk te bewijzen.

19

B.J. Hekket keerde zich in 1983 tegen deze verklaring van Gysseling. 10) De laatste had volgens hem uit het oog verloren dat het methodisch onjuist is een naam bij een oude taalgroep (het indo-europees) in te delen, als hij ook binnen een jongere (het germaans) verklaard kan worden. Hekket verdedigt de eerdergenoemde afleiding uit het germaanse Swell. Hij wijst op de op het oud-engels, dat tot de germaanse taalgroep behoort, terug te voeren engelse plaatsnamen Upper en Lower Swell. Het woord swell betekent ook hier weer: verhoging in het landschap. Het dorp op of bij deze verhoging kreeg dus een naam die met dit geografisch kenmerk samenhangt. In dit verband zou het interessant zijn de door Van Hattum genoemde plaatsnamen in Polen en Duitsland eens op hun achtergronden te onderzoeken.

Opvallend in de verklaringen van de laatste honderd jaar is het feit dat de naam Zwolle steeds op geografische kenmerken teruggevoerd wordt. De oudere hieronder en de verklaringen uit vroegere eeuwen zijn niet of moeilijk bewijsbaar of missen logica. Hun waarschijnlijkheid wordt daardoor wel erg gering. Gysselings verklaring blijkt niet alleen methodisch onjuist te zijn, maar is ook, in vergelijking met die van Hekket en anderen, minder aannemelijk. Zwolle moet dus worden afgeleid van het germaanse woord voor verhoging in het landschap: Swell.

Noten:

1. W. Nagge, Historie van Overijssel (2 dln.; (herdruk 1975 van) Zwolle 1915) I, 87.
2. A. Moonen, Poëzy (Amsterdam en Utrecht 1700) 699.
3. B.J. van Hattum, Geschiedenissen der stad Zwolle (4 dln.; (herdruk 1975 van) Zwolle 1767-1775) I, 1-13.
4. W.A. Elberts, Wandelingen in en om Zwolle (Zwolle 1890) 4 en J.A.J. Temmink, VII eeuwen Zwolse geschiedenis (Zwolle s.a. [1930]) 13.
5. J.H. Sebus, 'Over de betekenis van de plaatsnaam Zwolle' in: Historia. Maandschrift voor de geschiedenis en kunstgeschiedenis 9 (1943), 262-263.
6. Thom.J. de Vries, Festina Lente (Zwolle 1965) 8-9.
7. R. van Beek, 'Zwolle op de drempel' in: Zwolle van stuwwal tot stad. Schets van haar oudste stadsgedeelte (Zwolle s.a.) 5 en 10.
8. M. Gysseling, 'Wat betekent de naam Zwolle' in: Zwolle in de middeleeuwen. Onderzoekingen naar een vroegstedelijke samenleving (Zwolle 1980) 1-3.
9. R. van Beek en V.T. van Vilsteren, 'Van Karel de Grote tot Karel de Vijfde. Een archeologisch onderzoek in het oudste gedeelte van Zwolle' in: Zwolle in de middeleeuwen, 87.
10. B.J. Hekket, 'Wat betekent de naam Zwolle' in: Overijsselse Historische Bijdragen 93 (1983) 20-22.

COMPUTER EN BRONNENONDERZOEK

Dr. B.J. Kam

Ontwikkelingen in de geschiedvorsing gaan in het algemeen niet snel. Een amateur-historicus is iemand, die de tijd neemt, vaak ook iemand die de tijd heeft: vele van onze vaste archiefbezoekers zijn de 60+ gepasseerd, roken sigaren en kunnen dus beschikken over sigarenkistjes waarin zij hun fichesystemen kunnen ordenen.

De amateur zal dus niet zo snel geneigd zijn om nieuwe, of andere hulpmiddelen te gaan gebruiken zoals, bijvoorbeeld, de schrijfmachine. Deze heeft het Zwolse archief dan ook pas na 1968 bereikt, maar betekende een duidelijke mijlpaal: pas na dit jaar werden de archiefstukken geleidelijk aan toegankelijk. Toch staan wij reeds nu, nog geen twintig jaren later, aan de drempel van een even ingrijpende en fascinerende periode: die waarin de computer vaste voet zal gaan krijgen bij het historisch bronnenonderzoek en over een aantal jaren niet meer weg te denken zal zijn uit het archief.

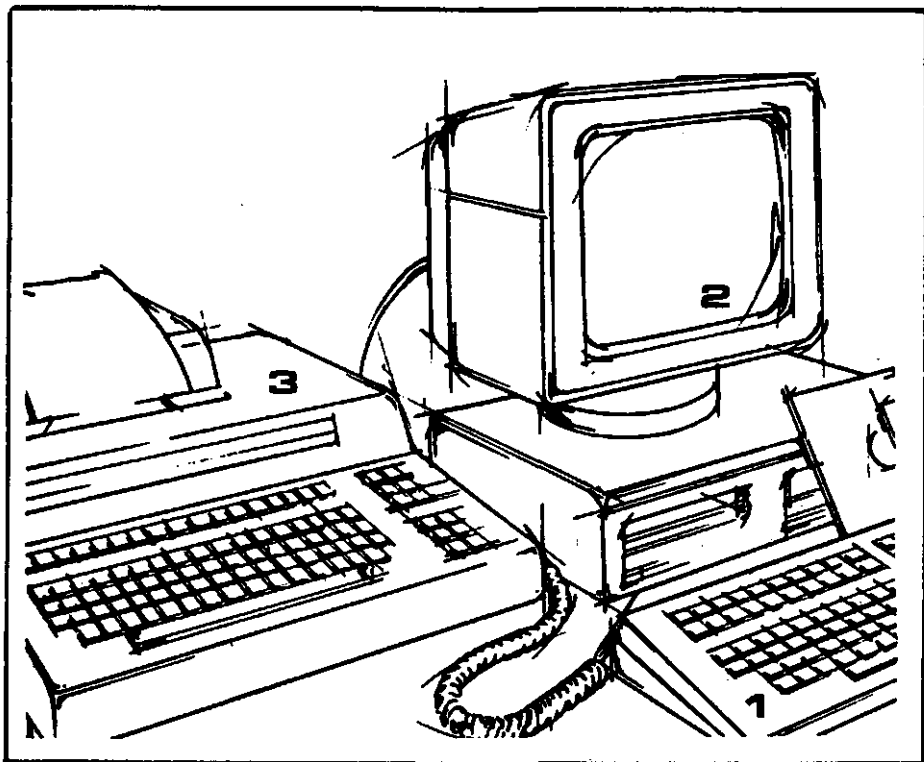
Om te beginnen wil ik eerst iets vertellen over het te onderzoeken materiaal en daarna zal ik een kort voorbeeld geven van een onderzoek met enkele resultaten.

Een computer is, in tegenstelling tot wat velen nog denken, niet "zomaar" een rekenmachine: hij is vooral een zeer snelle rekenmachine, die juist door deze snelheid van werken in staat is om ook met letters te "toveren".

Toen ik een vijftal jaren geleden aan een archiefonderzoek begon over de prostitutie in Zwolle was er nog geen sprake van enige rekenkundige bemoeienis met dit onderwerp. Er bleek echter reeds na een jaar werken zoveel materiaal te zijn, dat aan een statische bewerking niet meer viel te ontkomen, en er een computer en een statisticus moesten worden ingeschakeld. Dat betekende vele uren werk op avonden en zon- en feestdagen in een administratieruimte van ziekenhuis de Weezenlanden, want een computer kan pas iets doen nadat de te onderzoeken gegevens zijn "ingevoerd"; in die periode was de computer nog gelijk aan de berg, waar Mohammed heen moest gaan.

Die rollen zijn nu, nog maar luttele jaren later, omgekeerd. Het is vandaag de dag mogelijk, om de voor een onderzoek als het onderhavige (en waarschijnlijk dus ook voor enig ander

bronnenonderzoek) benodigde computercapaciteit te vinden in een ruimte, niet groter dan een flink boek, waarbij verder een oude zwartwit televisie (waarvan alleen maar het beeldgedeelte moet kunnen werken) een vereiste is. Als derde heeft men een "programma" nodig: dat is een soort gebruiksaanwijzing, die de computer nodig heeft om te kunnen weten wat hij met de ingevoerde gegevens moet gaan doen; en tenslotte is het makkelijk om over een "printer" te kunnen beschikken: dat is een soort schrijfmachine, die de resultaten van het onderzoek op papier zet 1). Men heeft dan apparatuur, die in staat is om de brongegevens die bij iets of iemand thuis horen (de statisticus noemt dit "variabelen": gegevens die aan verandering onderhevig zijn) zodanig vast te leggen, dat deze alleen, of in combinatie met één of meer andere variabelen gerangschikt kunnen worden. Men kan de vorm en soort hiervan geheel zelf bepalen: alfabetische of numerieke volgorde, alleen vrouwen, alleen mannen, met of zonder rood haar of blauwe ogen. Er doen zich ongekennde mogelijkheden voor, mits men bij het invoeren van de variabelen deze gegevens heeft meegenomen.

1=toetsenbord 2=Monitor(TV-scherm) 3=printer

Een heel alledaags voorbeeld is het rubriceren van diapositieven of foto's. Wanneer men cactussen in bloei fotografeert, is het bekende fichesysteem voldoende, mits er niet meer dan één gegeven wordt vermeld: de naam van de bloem. Zodra echter de bloeiperiode een rol gaat spelen, komen er al twee extra gegevens (data) op de fiche terecht: begin- en einddatum van de bloei. Als daarnaast vermeld moet worden hoeveel water de cactus per dag of per week heeft gekregen komt er al een beslismoment waarop de onderzoeker zal moeten uitmaken of hij niet beter een Hollerith systeem kan gaan hanteren of ... een computer. Hetzelfde geldt voor andere onderzoeksthema's zoals familieleden, gebouwen, landschappen en planten, datum, plaats, gelegenheid en volgnummer; om van de belichtingstijd, uur van de dag, belichtingsdetails en filmmateriaal nog maar niet te spreken. Men moet zich hierbij echter wel realiseren, dat de computer het vooral gaat winnen van het gewone fichesysteem wanneer het om grote aantallen gaat. Men kan van tien bloeiende cactussen nog wel een fichesysteem bijhouden; maar wil men van 100 bloeiende cactussen de relatie achterhalen tussen de bloeiperiode en, bijvoorbeeld, de dagelijks genoteerde vochtigheidsgraad dan is de computer onverslaanbaar.

Een praktisch voorbeeld uit een nog lopend onderzoek kan een en ander verduidelijken. Uit mijn promotiemateriaal heb ik nog ruim 2.000 volledig geregistreerde reisbewegingen van prostituées overgehouden uit de periode 1860-1900, die voor de dissertatie niet zijn gebruikt. Deze gegevens waren op "ouderwetse" fiches ingetypt en alfabetisch op naamvolgorde in sigarenkistjes opgeborgen.

Van deze vrouwen heb ik geboortedatum en -plaats, provincie, en nationaliteit als vaste gegevens ingebracht. Daarnaast de variabele gegevens: woonplaats, adres, data van aankomst en vertrek, de vorige en de volgende verblijfplaats; met verder de uit deze variabelen nog af te leiden gegevens zoals verblijfsduur in weken en gemiddelde leeftijd bij begin in het werk. Tensamen dus vier vaste en acht variabele gegevens, met als extra een rubriek: bijzonderheden, waarin kinderen, echtgenoten en soms werkzaamheid als bordeelhoud(st)er zijn vermeld. Daarbij is het een eenvoudige zaak, om bij het coderen de enkele aanwezige mannen (bordeelhouders) door middel van een apart teken - @ - als man te kenmerken, terwijl de meervoudige inschrijvingen van een ander teken - * - worden voorzien. Het is dan simpel om deze categorieën apart te houden, of juist voor onderzoek te selecteren. Enkele resultaten uit dit onderzoek maken iets meer inzicht in deze werkwijze mogelijk.

Uit het gehele te onderzoeken bestand kan door een enkele handeling een groep worden geselecteerd die aan exact omschreven kenmerken voldoet. Om dit te demonstreren volgt hieronder een tabel, die uit drie kolommen bestaat:

1. de gemiddelde verblijfsduur in weken;
2. de gemiddelde leeftijd;
3. het aantal in het betrokken deelbestand verwerkte inschrijvingen.

Er is geen statistische analyse op dit materiaal verricht. Het gaat er in dit artikel alleen maar om, de mogelijkheden van de computer enigermate te demonstreren.

	verblijfs- duur in weken	leeftijd in jaren	N
	1.	2.	3.
In de gehele groep bevinden zich 443 inschrijvingen:	49,73	27,41	443
waarvan 151 buitenlandse meisjes:	39,45	27,17	151
en 291 in Nederland geborenen.	55,--	27,54	291
Nu verwijderen we eerst de mede ingeschreven mannen (bordeelhouders):	324,62	32,62	8
die door hun lange verblijfsduur een aanzienlijke invloed hebben op de gemiddelden van de groep, want deze veranderen nu duidelijk:	44,66	27,32	435
Een aantal meisjes wordt meer dan eenmaal aangetroffen (102) maar deze groep blijkt niet veel anders te zijn samengesteld:	48,15	28,58	102
en zonder meervoudige inschrijvingen komen we op de volgende waarden:	43,59	26,93	332
De grote verschillen gaan pas optreden als de meisjes, die langer dan een jaar achtereen ingeschreven blijven, uit de groep worden verwijderd:	124,83	26,95	106
(dit getal komt uit de groep met meervoudige inschrijvingen; deze worden nu weer meegerekend). De verblijfsduur verandert nu drastisch, terwijl de leeftijd vrijwel gelijk blijft:	18,75	27,44	328

en indien we de groep terugbrengen naar alleen diegenen, die korter dan 26 weken achtereen ingeschreven zijn, worden de parameters:

11,25	27,49	233

We kunnen nu ook gemakkelijk nagaan, wat de invloed is van de leeftijd bij inschrijven. Zij die ouder zijn dan 30 jaar bij inschrijving (106) zijn gemiddeld 34,22 jaar oud en blijven vrij lang:

48,90	34,22	106

De jongere vrouwen tonen merkwaardigerwijs nauwelijks verschil met de oudere voor wat de verblijfsduur aangaat:

43,17	25,01	329

Ook de groep die alleen bestaat uit meisjes die jonger zijn dan 30 jaar, en korter dan een jaar blijft, wijkt wat leeftijd betreft weinig af van de gehele groep, maar heeft wel een duidelijk kortere verblijfsduur:

18,86	25,10	255

Nu een overzicht van inschrijvingen in Amsterdam. De hele groep:

	46,34	27,20	186
- allen onder de 30:	45,51	24,62	145
- allen korter dan 1 jaar aanwezig:	19,31	27,39	138
- alle meisjes jonger dan 30 en korter dan 1 jaar ingeschreven:	19,66	24,49	105

Hetzelfde, en dat zijn dan de laatste cijfers uit deze tabel, is uitgerekend voor de groep vrouwen die buiten Amsterdam worden geregistreerd (245)

- gehele groep:	43,94	27,75	245
- allen onder de 30	41,32	25,32	184
- allen korter dan 1 jaar aanwezig:	18,35	27,47	190
- allen jonger dan 30 en korter dan 1 jaar ingeschreven:	18,29	25,24	150

Het zal duidelijk zijn, dat nog veel meer groepsvergelijkingen gemaakt kunnen worden, waarbij men alle variabele en vaste factoren kan gebruiken. Het is vaak noodzakelijk om zichzelf beperkingen op te leggen, omdat het eigenlijk veel te gemakkelijk gaat.

Het materiaal uit het rapportenboek van de Zwolse politie-commissaris, dat deze in de jaren 1846 en 1847 heeft bijgehouden is veel moeilijker te bewerken. Deze rapportenboeken zijn eigenlijk ingebonden kladschriften, waarin alle zaken en zakenjes vermeld worden waarmee de "policiedienaar" in de stad geconfronteerd werd. Ook in dit voorbeeld gaat het alleen om de vraag: wat kan een computer daar nu aan vergemakkelijken?

Als ingang is primair de naam van de betrokkene genomen; voor de verdere gegevens is men geheel afhankelijk van wat de commissaris belangrijk vindt. Zo noteert hij slechts in enkele gevallen de leeftijd, nooit exacte geboortedata. Vaststellen van het geslacht is meestal aan de naam wel mogelijk. De datum is wel eens onduidelijk; vooral in het begin van het register vergeet hij dit gegeven vaak te vermelden. Soms staan er persoonlijke aantekeningen in zoals een vermelding van de liedjes die Buziau op de Groote Sociëteit heeft gezongen. Het beroep wordt, indien relevant, vermeld, evenals de reden van het contact, maar vaak moet men er naar gissen en betreft het notities van namen diergenen, die getuigen waren van een vaak niet meer vermeld feit.

Ter illustratie enkele getallen uit het jaar 1846. Er zijn 964 namen vermeld, waarbij 739 mannen en 214 vrouwen. Dat de optelling niet klopt, is ontstaan door het invoeren van enkele (belangrijke) neutra zoals de diligence op Groningen die op de Nieuwstad (nu Thomas a Kempisstraat) een boerenkar met twee Nieuwleusense boerinnetjes ondersteboven rijdt, en van enkele namen waarvan het geslacht niet valt te achterhalen. Er worden zeven smeden, zeven metselaars en drie horlogiemakers vermeld; 27 publieke vrouwen en tien bordeelhoud(st)ers; 64 namen van getuigen zijn vastgelegd; van 130 mensen is de leeftijd vermeld. Het beroep is in 477 vermeldingen, het "adres" (vaak in de trant van "bij zijn vader") is bij 410 namen min of meer bekend.

Al met al is dit materiaal moeilijk te rubriceren. Toch heeft de computer grote voordelen. Men kan het apparaat laten zoeken naar bepaalde woorden: vier letters zijn bijna altijd voldoende om een begrip te definiëren. Wanneer men zoekt naar "wagt", komen alle namen van diegenen die op het bureau hun roes hebben uitgeslapen, naast die van een enkele deserteur die gevangen wordt, naar boven. De scherprechter van Zwolle komt enige malen (echter zonder naamsvermelding) voor. Zoeken naar "scheld" of "schold" levert 79 namen op, met epitheta als stinkert en vuile lel.

De computer maakt zonder enig probleem een index op alfabetische (namen) of numerieke (leeftijd) volgorde, en kan alle variabele gegevens direct met elkaar combineren: hoeveel vrouwen zijn er in het najaar van 1845 genoteerd; zijn er tijdens de kermisweek meer dronkelappen dan anders?

Het werken met moderne apparatuur als deze staat momenteel nog in de kinderschoenen, en er zal veel geëxperimenteerd moeten worden om, bijvoorbeeld, een genealogie in een computergeheugen

op te slaan 2). In principe is de veelheid van gegevens een reden om eerder een computer te gaan gebruiken: koopactes met veel namen, getuigenissen, rechtszaken, verkopen van onroerend goed enzovoorts.

De prijs zal geen belemmering meer hoeven te zijn; men kan voor minder dan f 1.000,— een begin maken. Wellicht komen er, behalve de microfilmreaders, binnenkort ook huiscomputers op de leestafel in het archief te staan.

BOEKJE,

DIENENDE TOT

BEWIJS VAN INSCHRIJVING

ALS

PUBLIEKE VROUW.

(Deel van het) titelblad van het registratieboekje voor publieke vrouwen. De hierin geregistreeerde gegevens zijn gebruikt voor het beschreven onderzoek.

Ware grootte: 15,7 x 10 cm.

Collectie GAZ

Noten

1. Men heeft voor dit alles op het moment van schrijven van dit artikel (april 1984) niet meer dan f 950,— nodig, de zwart-wit-televisie zonder geluid inbegrepen. Een bedrag dat zelfs door een gepensioneerd archiefmaniak nog wel op te brengen moet zijn, en anders lukt het wel om een partner te vinden wanneer U dit artikel uitgelezen hebt.
2. Noot van de redactie: Er is een tijdschrift dat zich speciaal richt op het gebruik van computers bij het beoefenen van genealogie. Het blad heet Gens data, verschijnt eenmaal per kwartaal en is momenteel in zijn tweede jaargang.

BOEKBESPREKING

HERINNERINGEN VAN EEN ZWOLSE JONGEN

door H.J. Verkouw

met vijftiennegentig merendeels nog niet eerder gepubliceerde foto's en prenten uit de periode tussen 1900 en 1930, verzameld en van toelichting voorzien door Han Prins.

Uitgeverij Waanders b.v., Zwolle 1985

112 pagina's, prijs f 29,50

Henk Brassien

H.J. Verkouw werd in 1904 in Zwolle geboren en verliet de stad in 1930. Zijn jonge jaren bracht hij door in het Zwolle, dat slechts weinig Zwollenaren nog uit eigen ervaring bekend is.

Op 21 maart 1985 zat Verkouw achter een tafeltje in de winkel van Waanders. Hij signeerde daar zijn boek "Herinneringen van een Zwolse jongen". Veel oudere Zwollenaren ontmoette Verkouw op die dag. Herinneringen werden opgehaald, waarbij bleek, dat de 80-jarige nog over een scherp geheugen beschikte.

Wat begon als "Opa, vertel nog eens van vroeger", mondde uit in een vlot leesbaar boek. De schrijver zegt in de inleiding dat hij zeker niet pretendeert geschiedenis te schrijven; hij roept vanuit zijn herinnering het leven van alle dag in het begin van deze eeuw op. Veel komt ter sprake: (zijn) Assendorp, de schooljaren, de uren op straat, waar verkeer nog nauwelijks voorkwam, de zondagse wandelingen naar de uitspanningen rondom de stad, de Antwerpse duivel Jan Olieslagers (1910: half Zwolle staat aan de Hanekamp met open mond naar het eerste vliegtuig in Zwolle te kijken), de eerste baan, waar hij maar liefst vijftig cent per week verdient, de eerste wereldoorlog, ambtenaren in het stadhuis, ijspret, feestdagen, teveel om op te noemen.

De meeste herinneringen worden kort beschreven, hier en daar voorzien van teksten in het Zwols. Langer, te lang, worden ze als hij terug denkt aan zijn tijd als gemeente-ambtenaar in Zwolle (Verkouw blijft tot 1969 ambtenaar, vanaf 1930 in de provincie Noord-Holland).

Zoals gezegd, het boek leest vlot weg. De titel dekt evenwel slechts ten dele de inhoud. Grote stukken zijn niet typisch Zwols, maar gaan over (overigens leuke) jeugdgebeurtenissen,

die onverschillig waar hadden kunnen plaatsvinden. Ter compensatie is er her en der gestrooid met Zwolse namen om het geheel een 'couleur locale' te geven.

Wat het boek echter zeker de aanschaf waard maakt, zijn de vele - vaak nog niet eerder gepubliceerde - foto's, die door Han Prins treffend van onderschriften zijn voorzien. Zij vormen eigenlijk een boek in een boek en tonen Zwolle in het begin van onze eeuw. Veel is niet meer terug te vinden: het oude Kerkbrugje, het Gouverneurshuis, de Michaëlkerk, maar anderzijds laten vele foto's zien, dat beplanting ertoe kan bijdragen oude glorie te herstellen (Melkmarkt, Thorbeckegracht, Gasthuisplein, Diezerkade enz).

BERICHT VAN DE GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST

VOETBAL- EN ATLETIEKVERENIGING P.E.C.

Wim Huijsmans

In november 1984 werd door de Gemeentelijke Archiefdienst van twee oud-bestuursleden het archief van de voetbal- en atletiekvereniging P.E.C. in ontvangst genomen.

Het archief is inmiddels beschreven en heeft een plaats gekregen tussen andere, overgebrachte archieven van Zwolse sportverenigingen.

De voetbal- en atletiekvereniging P.E.C. is in 1910 opgericht. Zij is ontstaan uit een fusie van twee verenigingen, namelijk P.H. (Prins Hendrik) en E.D.N. (Ende Desespereert Nimmer). De naam P.E.C. is ontleend aan de eerste letter van beide verenigingen plus de C. van Combinatie en betekent dus voluit: "Prins Hendrik Ende Desespereert Nimmer Combinatie".

De voetbalvereniging van de groen-witten verwierf in de twintiger jaren al de titel van "eeuwige tweede-klusser".

In 1955 werd de overstap gemaakt naar het semi-betaald voetbal. Naast de vereniging werd in 1969 de stichting betaald voetbal P.E.C. Zwolle opgericht om tot beter betaald voetbal in Zwolle te komen. Door met 3-1 van FC Vlaardingse te winnen op 15 mei 1978 promoveerde P.E.C. naar de ere-divisie.

In 1982 is de heer Eibrink eigenaar van P.E.C. geworden en werd de naam gewijzigd in PEC-Zwolle '82.

1984 is -voorlopig- het laatste jaar geweest dat op ere-divisie niveau werd gespeeld.

De atletiekvereniging heeft zich in 1974 van de voetbalvereniging afgescheiden en vormt sindsdien een zelfstandige vereniging onder de naam: Atletiekvereniging P.E.C. 1910.

De meest bekende atleet die de vereniging onder haar leden geteld heeft, is zonder enige twijfel Wim Peters, een allround sportman, die vanwege zijn prestaties in de periode 1930-1940 Zwolle atletiek-minded maakte. Het is overigens een toevalligheid dat de nieuwe atletiek-accomodatie in Holtenbroek getooid is met de naam "de Peterskamp".

Het archief

Het bewaarde materiaal is tot circa 1940 in hoofdzaak van documentaire aard. Per jaar wordt een impressie gegeven van de ontplooidde activiteiten, voornamelijk aan de hand van kranteknipsels.

De notulen van de bestuursvergaderingen zijn bewaard gebleven vanaf 1937, die van de ledenvergaderingen vanaf 1944. In de oorlog moest het archief bij de bezetter worden ingeleverd. Dit verklaart dat er bijna geen archiefbescheiden van voor 1940 meer zijn.

Over de periode 1950-1970 is het archief vrij compleet. Van het archief van na die tijd ontbreekt nogal wat, maar misschien dat het lezen van dit stukje andere (oud-)bestuursleden aanzet om hun restant P.E.C.-archief aan het Gemeente Archief over te dragen.

De toezegging dat te zijner tijd ook alle afleveringen van het clubblad "de PEC-er" bij het Gemeente Archief zullen worden gedeponeerd, maakt het mogelijk dat de geschiedenis van P.E.C. vrij goed gereconstrueerd kan worden.

Van Huystee heeft hier blijk van gegeven met zijn boek P.E.C. in poëzie, 1920 - 1970 bij gelegenheid van het 75-jarig bestaan van P.E.C. in 1985.

Het archief- en documentatiemateriaal van P.E.C. omvat nu anderhalve strekkende meter. Het is openbaar en voor belangstellenden gratis te raadplegen bij het Gemeente Archief in de Voorstraat.

PEC Zwolle '82

BERICHT VAN HET RIJKSARCHIEF IN OVERIJSSSEL

Het Rijksarchief in Overijssel meldt ons, dat de akten der burgerlijke stand en de huwelijksbijlagen - uitgezonderd de huwelijksaan- en afkondigingen - in het vervolg alleen nog worden verstrekt in de vorm van microfilm.

Er is een tweede studiezaal geopend, waar bezoekers de microfilmcassettes kunnen raadplegen via een zelf te bedienen leesapparaat.

Slechts onder bepaalde omstandigheden worden de originele stukken van de burgerlijke stand ter inzage verstrekt, zulks om schade aan de onvervangbare archiefstukken zoveel mogelijk te beperken.

BERICHT VAN DE CULTURELE RAAD OVERIJSSSEL

HERZIENE DRUK ADRESBOEKJE

De afdeling Musea, Oudheidkunde, Monumenten van de Culturele Raad Overijssel heeft een vierde, geheel herziene druk uitgebracht van zijn Adresboekje.

Hierin vindt men een overzicht van musea en oudheidkamers, historische en heemkundige verenigingen, archieven en bibliotheken, organisaties op het gebied van archeologie en monumentenzorg en natuur- en milieu-organisaties in (en voor zover van belang ook buiten) Overijssel.

Het Adresboekje werd samengesteld door A.W. Stapel en F.D. Zeiler en het is te bestellen bij de Culturele Raad Overijssel, Postbus 1347, 8001 BH Zwolle, telefoonnummer 038 - 212.863. Prijs: f 2,- (afgehaald) of f 3,50 (inclusief porto).

BERICHT VAN DE CULTURELE RAAD OVERIJSSSEL

HANDLEIDING VOOR LOCALE EN REGIONALE GESCHIEDBEOEFENING IN OVERIJSSSEL

Als uitvloeisel van de in 1984 - 1985 gehouden Basiscursus voor Amateurhistorici verschijnt in de loop van oktober een Handleiding voor locale en regionale geschiedbeoefening in Overijssel.

Deze handleiding zal een groot aantal praktische aanwijzingen bevatten met betrekking tot het opzetten van een onderzoek, het opsporen en interpreteren van bronnen en literatuur en het verwerken van de onderzoeksresultaten. Adreslijsten en tijdschrift-overzichten zullen als bijlage worden opgenomen. De omvang van de handleiding (geschreven door G.G.J. Rensen - bijgestaan door een redactieteam), zal ongeveer 125 pagina's zijn en de prijs zal komen te liggen rond de f 15,--.

Nadere inlichtingen bij de secretaris van het Beraad, de heer F.D. Zeiler, adres als boven.

TENTOONSTELLINGSAGENDA PROVINCIAAL OVERIJSSELS MUSEUM

02.11.85 - begin 01.86   Jonge bouwkunst in Overijssel

Op vertoon van hun ledenkaart hebben leden van de vereniging gratis toegang tot de tentoonstellingen in het museum (dit geldt ook voor huisleden).

MEDEDELINGEN VAN DE VERENIGING

CONTRIBUTIE 1985

Tegelijk met de uitnodiging voor de lezing van 8 oktober 1985 is aan degenen die hun contributie nog niet betaald hadden, het verzoek gedaan dit per omgaande te doen. Mocht U nog niet betaald hebben, wilt U dat dan alsnog doen?

OVERZICHT LEDENBESTAND

De vereniging heeft per 26 september 1985 328 leden.

verdeeld als volgt:

jeugdleden	1
leden tussen 21 en 65 jaar	264
65-plus leden	57
huisleden	6

264 leden wonen in Zwolle, 64 leden buiten Zwolle (waarvan een in de Verenigde Staten en een in Canada).

Huisleden (eigenlijk een soort donateurs) betalen een contributie van f 7,50 per jaar. Net als gewone leden hebben zij op vertoon van hun ledenkaart gratis toegang tot het Provinciaal Overijssels Museum te Zwolle.

Aanmelding als huislid: bij de ledenadministratie.

NOG VERKRIJGBARE PUBLICATIES

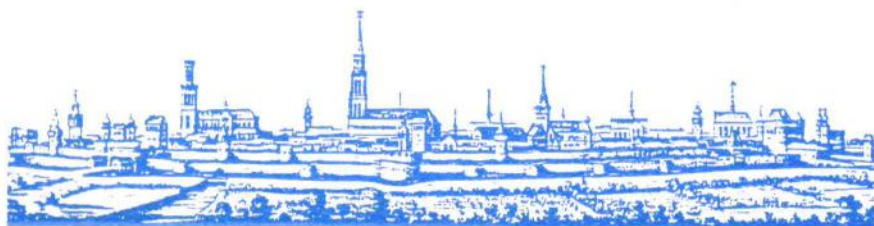
Onderstaande publicaties van de vereniging zijn nog los verkrijgbaar. Nieuwe leden kunnen hiermee hun verzameling completeren. Ook geschikt om met de feestdagen cadeau te doen!

	normale prijs	leden- prijs
- De Moderne Devotie te Zwolle (ook verschenen als Nieuwsbrief)	5,95	4,25
- Zwols Historisch Jaarboek 1984	27,50	20,--
- Zwolle in de tweede wereldoorlog	8,95	7,45
- Alle publicaties uit 1984	prijs=contributiebedrag 1984	

Verzendkosten: resp. 1,60, 2,30, 2,30 en 4,25.

Wijze van bestelling:

- afhalen bij de ledenadministratie, Brederostraat 76 te Zwolle (contante betaling);
- door storting van het verschuldigde bedrag op giro 5570775 t.n.v. ZHV te Zwolle, onder vermelding van gewenste titel(s). Denkt U aan de verzendkosten? Toezending volgt dan na ontvangst van Uw overmaking.

ZWOLSE HISTORISCHE VERENIGING

BESTUUR:

VOORZITTER:

J. Hagedoorn

Tyassenbelt 28, Zwolle

SECRETARIS

B.H. Edel

Diezerplein 37, Zwolle

PENNINGMEESTER

H. Brassien

Brederostraat 76, Zwolle

LID, EINDREDACTEUR JAARBOEK

J.F. Borst

Meenteweg 7, Zwolle

LID/EINDREDACTEUR TIJDSCHRIFT

R.T. Oost

Jellissenkamp 2, Zwolle

SECRETARIAAT

Diezerplein 37

8021 CT Zwolle

LEDENADMINISTRATIE

Brederostraat 76

8023 AV Zwolle

REDACTIE-ADRES ZWOLS HISTORISCH JAARBOEK

Meenteweg 7

8041 AT Zwolle

REDACTIE-ADRES ZWOLS HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Jellissenkamp 2

8014 EW Zwolle

GIROREKENING

5570775 t.n.v. Zwolse Historische Vereniging

Zwolle

---

type/layout: henk brassien °°OLIVETTI-livius (90%)°°

druk: adm.centrum "De Sassenpoort" - Zwolle

omslag: "Swolla", kopergravure, anoniem, 18e eeuw
Zwolle rond 1600 gezien vanuit het zuiden
(Ware grootte 196 x 315 mm)
